

A teret teremtő fal avagy a logoszt energetizáló daimón

Kotányi Attila pozitív aszimmetriája

A szobámban, ahol ezt írom, amikor az éjszakai alvás után – Kotányi Attilához hasonlóan inkább délben, mint reggel – felébredek és kinyitom a szemem, első pillantásom minden nap az ágyammal szemközti falra esik. Ezt a falat Attila húzta, amikor megszülettem. Amióta anyám halála – és Attila agyvérzése – után másfél évvel visszaköltöztem ide, ahol egész gyerek- és diákkoromban éltem, újra az Attila fala által létrehozott térben alszom és dolgozom. Ez persze nem szokott eszembe jutni: a legtermészetesebb, legalapvetőbb dolgok annyira szervülnek bennünk, hogy csak ritkán reflektálunk rájuk.

Ezzel a fallal Attila 1947 nyarán kettéválasztotta lakásunk legnagyobb szobáját nagyanyám szobájára és a gyerekszobára. Egyszerű válaszfalat húzott, kétszárnyú ajtóval. Az addigi nagy alapterületű szoba fűtését az átellenes sarokból biztosító kályhát át kellett rakatnia a válaszfalhoz. A kályha maga a másik szobába került: a két új szobát elválasztó ajtó mellett szinte a mennyezetig érő cserépsor-oszlop melegítette az öt évvel később már jó ideig húgommal közös gyerekszobát. Nem túlságosan. A két többszárnyú ablakú sarokszobát ugyanis még egy saját jogú, igazi kályha sem fűtötte volna át télen, annyira húzott a rossz nyílás-zárókon át be a hideg levegő. A kémény miatt viszont nem lehetett más megoldást találni, úgyhogy negyedszázadig sokat fáztam, fáztunk. Viszont volt külön szobám, szobánk.

Kotányi Attila nagyon kevés megvalósult építészeti tervének egyike ez a fal. Természetesen barátságából tervezte; apáméknak csak a kőműves és a kályhás munkáját kellett megfizetniük.

Ez a fal a 14 évvel később emelt rossz emlékű berlini fal ellentéte: nem elvette a teret mások elől, hanem teret adott másoknak: nekem, nekünk. Nem megosztott egy közösséget, hanem tovább tagolta és ezzel növelte a terét. „Ez az osztó magatartás tehát a pozitív, etikai magatartás” – ahogy Kotányi Attila mestere, Szabó Lajos mondja, mert „az Isten képére teremtett embernél embervoltából adódik a végtelen oszthatás, végtelen aktivitás.” Másutt ugyanezt így fogalmazza: „Én magam osztott vagyok és tovább osztok – az osztás aktív-passzív mozzanata –, és a továbbosztásom a kísérletem, hipotézisem, alázatam, rangsorolásom, hierarchiában-létem, szeretetem.”

Kotányi Attila is hierarchiában létezett; a magasabb, a szellem iránti alázat, a bátor kísérletező élet és megismerő gondolkodás, a kinyíló aktivitás és – sokszor akár önző élet- és „énmámora” ellenére – segítőkészség és szeretni tudás jellemezte.

A Kotányi Attilával kialakult, örökölt barátságnak – amelynek ez az általa emelt fal a jele – és a fal révén megosztott szobának részben közös közvetlen előtörténete van. 1945 őszén, pár hónap híján két évvel e fal felhúzása előtt, fél évvel a világháború vége után Szabó Lajost és legközelebbi barátját, szellemi és szerzőtársát: apámat, Tábor Bélát valamint anyámat, Mándy Stefániát – mindhárman a náci lágerekből

tértek haza – Kotányi Attila első mestere, Hamvas Béla elvitte Kenyeres Imrécékhez, a *Diárium* című kitűnő folyóirat főszerkesztőjéhez egy összejövételre. Ez alkalommal ismerkedtek meg – mások mellett – Weöres Sándorral, a 20. század második felének legnagyobb magyar – és a század egyik legnagyobb európai – költőjével is. Hamvas, Szabó és apám épp akkor alapítottak Haris közti lakásunkban egy hármasszellemi munkaközösséget, amely mára *Csütörtöki Beszélgetések* néven vonult be a magyar szellem történetébe. E szellemi munkaközösség célja – az első vita-indító előadást tartó Szabó Lajos bevezetőjének megfogalmazása szerint – az volt, hogy „létezés és élet olyan szélső pontjait fogják kutató magatartásuk egészébe, melyeknek egységes megragadására és kölcsönös produktív-tételére” a korabeli szellemi életben nem történt kísérlet. Az ezoterikus *Csütörtöki Beszélgetések* mellett kissé szélesebb sugarú körben is terveztek – talán már folytattak is – eszmecseréket, vitákat szellemi, művészeti, társadalmi kérdésekről. Sok egyéb között ez is szóba került akkor a Kenyereséknél folytatott társalgásban, melynek során apámnak feltűnt egy Hamvas mellett ülő markáns, impulzív, friss szellemiséget sugárzó, aktívan véleményt formáló és jó kérdéseket feltevő fiatalember. A tágabb harisközi vitákról hangosan együtt gondolkodva ezért hirtelen rámutatott Kotányi Attilára: „hívjuk meg őt is!”

Ezt a további életsorsát döntően befolyásoló meghívást és apám későbbi segítő barátságát az *Életünk* c. folyóirat 1989-es Szabó Lajos-különszámában megjelent interjú-esszéjének legvégén Attila még 44 évvel később is fontosnak tartotta külön megköszönni.

Így került Kotányi Attila a Haris közbe, életünk sugárkörébe és abba a szobába, amelyet szüleim kérésére majd két évvel később fallal kettéosztott. Nagyon sokat időzött és beszélgetett ebben a szobában, amikor az a szoba éppen nem Fülep Lajos – a háború előtti jobboldali autoriter Horthy-rendszerben vidéki lelkészként belső emigrációba vonult nagy művészetfilozófus, fiatal korában Papini, Ady Endre, Lukács György és Croce barátja – ideiglenes pesti lakosztályaként funkcionált avagy épp nem ott szerveződött a teljes modern magyar művészetet összefogó Európai Iskola.

Kotányi Attila addig Hamvas Béla tanítványa volt. A szakrális irányultságú, egzisztenciális majd tradicionalista gondolkodó és csodálatos esszéista Hamvas a negyvenes évek első felében egyre inkább a nem baloldali, de nem is nacionalista, a faji és szélsőjobb eszmékből kiábrándult vagy azoktól eleve idegenkedő, szellemtörténeti beállítottságú magyar egyetemi fiatalság elitjének szellemi vezérévé kezdett válni. Az ifjú építész hallgató Kotányi Attila nem csak falta az írásait, hanem fel is kereste a szerzőt, aki igazi tanítványra talált benne. Attila mindennapos vendég lett Hamvasnál és feleségénél, Kemény Katalin írónőnél, rendszeresen náluk ebédelt, kéziratban olvasta és gépelte első mestere írásait. A háború után legelső útja az ő csillaghegyi házukhoz vezetett. Amint mesélte, messziről meglepődve úgy tűnt a számára, hogy az egész domb be van havazva – közelebb érve azonban kiderült, hogy tízezernyi papírlap lepi a fűvet. Hamvasék stratégiaileg kedvező magaslaton

épült háza ugyanis az ostrom idején német géppuskafészek volt, amit az oroszok kilőttek. Hamvas addigi kéziratái, könyvei mind megsemmisültek – de fantasztikus, eksztatikus energiával kezdte újra az életét. Írt, esszéket és könyveket publikált, könyvsorozatot adott ki, alapító tagja lett az Európai Iskolának. Megkereste a már tíz éve ismert Szabó Lajost, aki elvitte apámékhoz és megindították a *Csütörtöki Beszélgetéseket*. Ezek mintegy másfél évig igen produktívak és intenzívek voltak. Ezután viszont az ekkorra egyértelműen manifesztté vált teoretikus ellentétek egyfelől a Szabó Lajos és Tábor Béla által képviselt álláspont, másfelől a Hamvas által vallott között a munkaközösség folytatását lehetetlenné tették. A kapcsolat azonban nem szakadt meg: Hamvas ezek után is többször részt vett Szabó Lajos szemináriumain, Tábor Bélával pedig barátságuk haláláig töretlen maradt. Hamvas Szabó Lajossal szembeni – elismerés és ressentiment között ingázó – ambivalenciáját a *Patmosz* c. esszékötetében olvasható nagy tanulmánya világosan mutatja. Ebben a ressentiment-ban pedig nyilvánvalóan jelentős szerepet játszott, hogy legkedvesebb és legtehetségesebb tanítványa, Kotányi Attila Szabó Lajoshoz „pártolt át”. A *Csütörtöki Beszélgetések* rendkívüli fontosságát azonban sohasem tagadta meg. A róluk készült jegyzőkönyveket 1951-54 közötti vidéki raktárosi száműzetésében újraolvassa és kommentálva *Szarepta* c. munkájában azt írja: „folyamatos hármass beszélgetéseink légkörében tudtam, ha sikerül, magasabb stádiumba lépek”.

Kotányi Attilára is revelatíván hatottak azok a tágabb körű beszélgetések, amelyek a Haris közben folytak. Mindenek előtt pedig Szabó Lajossal történt találkozása hatott rá revelatíván. Attól kezdve az ő tanítványa lett haláláig. 1946 végétől számára és néhány más fiatal számára Szabó Lajos évekig rendszeres teoretikus szemináriumokat tartott. Attila a Haris közbe általa elhozott egyetemi kollégájával és barátjával, a nemrég elhunyt Kunszt Györggyel folyamatosan lejegyezte a szemináriumon elhangzottakat, amelyeket másnap mindig legépeltek. Ezek a szövegek nekik köszönhetően maradtak fenn. A vaskos gépiratköteget az időközben súlyos Heine-Medinen átesett, mindkét kezére megbénult, de akarat- és fizikai erejének köszönhetően meglepően gyorsan regenerálódó Attila 1956 szilveszterének napjaiban a hátán vitte át a valóban havas magyar-jugoszláv határon, ahol kisgyerekeivel és első feleségével – gyermekei anyjával és szellemi társával –, Huszár Magdával együtt embert próbáló körülmények között menekültek el Magyarországról. Az osztrák-magyar határon keresztül emigráló Szabó Lajos feleségével egy évre Bécsben rekedt; Kotányiék segítettek nekik Brüsszelbe kerülni, ahonnan néhány év múlva Düsseldorfba telepedtek át. Attila – immár második feleségével, Jeannie-vel – rövidesen mestere után ment ugyanoda.

Kotányi Attila bármilyen mammonisztikus és manipulatív gazdasági, politikai és militarisztikus erő által megvesztegethetetlen, ritka szellemi érzékenységgű, többféle nagy tehetséggel megáldott, erős akaratú, kivételesen szívós, nagyszívű, ráadásul charmeur, felfelé – a nála nagyobb szellemi erő irányába – és az új szellemi-művészeti jelenségek iránt egyaránt nyitott ember volt. Ugyanakkor erős daimónnal

bíró egyéniség is: érzelem- és indulatvilága erősen befolyásolta, alkatából és katonai neveltetéséből kifolyólag makacs, másokkal szemben erőteljes hatalmi igényekkel fellépő, a harciasságig öntudatos férfi. Ideális tanítvány és elszánt lázadó egyszerre. Azért szegődött életre szólóan Szabó Lajos tanítványául, mert az ő személyében azonnal felismerte a legnagyobb szellemi erejű és igényű gondolkodót. Saját kivételes pozitív képességei és daimonikus lénye ugyanakkor rivalizálásra is ösztönözték.

Tábor Béla – Heidegger egyik alap-állítására hivatkozva, mely szerint „az igazság: rejtetlenség (Unverborgenheit)” – a logoszt nem csak „a megismertető, a feltáró, a titkot leleplező, a megjelenítő, a jelenné tevő” princípiumként, hanem „a rejtetlenítő”-ként is definiálja. A daimón pedig „a rejtő, szemben a rejtetlenítő [...], az igazsághoz elvezető logosszal”. „A logosz ezért úgy is meghatározható, mint antidaimón.” Mert „a daimón az az ellenállás, amelynek leküzdése a logosz funkciója.[...] Daimón nélkül tehát nincs logosz. A logosz úgy válik energiává (működő erővé), hogy az *erősebbik* pólusa a logosz–daimón polaritásnak.”

Kotányi Attila logosz-érzékenységének magas foka tehát daimonikusságában is gyökerezett. Mert a daimón a logosz működéséhez szükséges ellenállás. Igazi szellemi tanítvány – majd mester – csak az lehet, akiben ez a daimón erős, de aki ugyanakkor a daimón autonóm működésének csábítását legyőzi magában – hiszen az önállósult daimón „mint rejtő” „az individuáció princípiuma”-ként az azonossággal együtt a szellemi közösség megbontója is. Kotányi Attila Szabó Lajossal való szoros baráti-tanítványi kapcsolata első tizenkét évében képes volt erre az önlegyőzésre. Kapcsolatuk – egyben Szabó életének – utolsó évtizedében kevésbé: ezért ebben az időszakban ez a kapcsolat feszültté is vált, és Kotányi Attilában ez a feszültség és ambivalencia Szabó halála után is megmaradt mintegy másfél évtizedig. Az vesse rá az első követ, aki nem érti és nem élte-éli át, hogy a modern individuális korban az erős egyéniségek közötti igazi mester-tanítvány viszony – egészen ritka kivételektől eltekintve – szükségképpen ilyen megpróbáltatásokon kell hogy keresztülmenjen.

A feltétlen kötődés és az indulatos lázadás periódusai után, a nyolcvanas évek végétől Kotányi Attila Szabó Lajos szellemi hagyatékának továbbadását és feldolgozását szóban és írásban elliptikus tevékenysége egyik fókuszába helyezte. Életének ebben az utolsó aktív másfél évtizedében egyre többet jöhetett újra Budapestre, ahova azután vissza is telepedett. Szabó kalligráfiáinak legelső híveként és immár örökösöként több kiállítást szervezett a rajzokból, és egy nagyszerű könyvterjedelmű katalógust szerkesztett.

Kotányi Attila elliptikus tevékenysége másik fókuszában egész felnőtt életében saját, önálló gondolkodói tevékenysége, jegyzetei, írásai, és mindenek előtt baráti, szellemi-társasági, a szabói gondolatokat saját szemszögéből – olykor nagyon produktívan, olykor félre- – interpretáló, gyakran monológba átcsapó beszélgetései, a Szituacionista Internacionáléban kifejtett tevékenysége, a düsseldorfi

Kunstakademie-n tartott rendszeres szemináriumai, majd a budapesti Képzőművészeti Egyetem Intermédia Tanszékén tartott előadásai jelentették.

Attila a rendszerváltó Magyarország és Budapest szellemi-művészeti közegében hamar megtalálta a helyét és szerepét. „A sors nagy ajándékának” nevezte előttem többször is, hogy több mint négy évtized után újra eljöhett látogatóba a Haris közbe és újra beszélgethettem még apámmal, akit Szabó Lajos halála után egyedül fogadott el autoritásként, és aki – kivételes pneumatológiai és pszichológiai érzékének köszönhetően – talán egyedül volt képes kritikai megállapításokat is úgy megfogalmazni Attila gondolataival, gyakran monológjaival szemben, hogy az belőle semmilyen sértettséget nem váltott ki. Véletlen személyes kapcsolata révén segített apám – akkor Magyarországon még ritka – lencsebeültetéses szürkehályog-műtétjeinek sikeres megszervezésében. 1992 decemberében apám temetésének délutánján Huszár Magdával külön meglátogatták anyámat.

Ekkor már mi ketten is viszonylag hosszú időre visszanyúló baráti viszonyban álltunk. 1970 nyarán Párizsban találkoztunk először egy kétórás ebéd erejéig. Éppen egy hónapig a francia fővárosban tartózkodtam, ő pedig átutazóban volt ott: nyaralni mentek második feleségével, Jeannie-vel. 1979-es nyugat-európai utazásom során ismerkedtem meg vele igazán: egy hétig laktam náluk Düsseldorfban. Déltől éjfélig, szobájában vagy a konyhában ülve és a városban sétálva állandóan beszélgettünk. Azok közül az intelligens és érzékeny magyar barátaim közül, akikkel ekkor Nyugaton újra- vagy először találkoztam és beszéltem, spekulatív, művészeti és politikai kérdésekben egyaránt ő látott a legtisztábban. Igaz ugyan, hogy amikor éppen egy parkon keresztülsétálva valamilyen vitánk során Szabó Lajos gondolatával érveltem igazam mellett, mestere nevének említésére szabályos dührohamot kapott, ám a szabólajosi szellemiség és ideológiakritika átítatta egész attitűdjét. Ismerte, részint értékelte, részint kritizálta a kortárs európai művészeti szcénát. A kapitalizmus igazi természetét ugyanolyan illúziótlanul szemlélte, mint amilyen illúziótlanul kritizálta a hetvenes évek német és általában nyugat-európai újbaloldalának széplelkű terrorizmus-szimpatiáját, és hasonlóan illúziók nélkül ítélte meg a hidegháború akkor igen borús állását. Bár akkor még természetesen sem arról nem tudhatott, hogy Ohnesorgot a sah elleni tüntetésen egy Stasi-ügynök nyugat-berlini rendőr lőtte le provokációs céllal, sem arról, hogy a Baader-Meinhof csoport számos tagja kelet-németországi kommunista bázisokon készült több akciójára, de a nyugatnémet újbaloldal nagy részéről 1979-ben mint a Vörös Hadsereg öntudatlan segédcsapatáról beszélt egy – akkor általa is valódi veszélylehetőségként értékelt – szovjet invázió esetén.

A nyolcvanas évek második felében láttuk viszont egymást; akkortól járt újra Budapestre. Első, boldog harisközi látogatása után együtt indultunk el. Meghívtam az *Örley Kör* – a totalitarianizmust elutasító és a legjobb német írókat összefogó *Gruppe '47*-re sokban hasonlító független magyar íróegyesület – épp aznap tartott heti kávéházi összejövetelére. Lelkesen fogadta el invitálásomat és felvillanyozva beszélt utána róla. Mert Kotányi Attila fiatalok között érezte a legjobban magát:

mint lélekben örökké fiatal rögtön megtalálta velük a hangot. Ettől kezdve – előbb ritkán, hazatelepedése után pedig rendszeresen – másfél évtizeden át lejárt a szerdai, majd keddi találkozókra az Astoriába. Számos barátot, ismerőst, hívet szerzett ott. Ellenséget egyet sem, pedig nagyon sokat vitázott – de charme-ja többnyire lefegyverezte még a vele egyébként az adott kérdésben egyet nem értő vitapartnereit is. Sokszor persze asztal alá beszélte őket, olykor pedig egyenesen kijött a sodrából, bár ezt inkább csak közeli barátaival szemben engedte meg magának – ezek nem voltak szerencsés mozzanatok. De mindennél többet mond, hogy életében utoljára, az agyvérzése előtti keddi este is az Astoriában találkoztam vele. Az 1948 táján készült, egyetlen nyilvános magyarországi megvalósult, majd lebontott tervének, egy kiállítási csarnoknak a rekonstrukciós projektjéről beszélt felajzva. Rendkívül fontosnak érezte ezt az ügyet. Azzal búcsúzott, hogy most ennek az anyagait kell kutatnia otthon. Azóta is többször eltűnök, vajon milyen szerepe lehetett stroke-jában e több mint félévszázados tervnek a feltámadása!?

Attila – mestere, Szabó Lajos „Vezess vagy kövess!” elvét követve – közelebbi kapcsolataiban többnyire igényt tartott a vezető szerepre. Bár ez olyan esetekben, amikor nem ismertem el az igazát egy felmerült kérdés kapcsán, köztünk is okozott feszültséget, kapcsolatunkon nem hagyott maradandó nyomot. Ebben több ok játszott közre, például a mindkettőnkre jellemző aszisztematikusság vagy a teoretikus kérdések rokon, művészi közelítésmódja. Alapvető okát azonban az alábbiakban látom.

Attila – önelemzése szerint – mintegy hatvan éves korában értette meg, hogy mestereivel való személyes konfliktusai abban gyökereztek, hogy mindegyikükben pót-apát keresett szellemi vezető helyett, illetve mellett. Attól kezdve, hogy ez világossá vált a számára, szűnt meg belső ambivalenciája Szabó Lajossal szemben. Igaz, hogy még ezután is olykor – talán Castaneda ihletésére – sámánná, később – buddhista olvasmányai hatására – zen-mesterré stilizálta át, de már egyértelműen pozitív előjellel. Tábor Bélával való viszonyát – így láttam – ez az ambivalencia nem jellemezte, nyilván a sok évtizedes távollét, apám már említett pszichológiai érzeke és az ős-meghívás nem halványuló pozitív emléke miatt. Többször mondta nekem, hogy apámat mintegy fiúként szereti és tiszteli – de ez már nem keltett benne feszültséget, sőt! Valahogy – talán tudat alatt – úgy fogta fel, hogy ennek révén mi voltaképpen afféle nem vér szerinti testvérek vagyunk. Így köztünk – többnyire még a korkülönbséget is elfelejtve – egyenrangú viszony alakulhatott ki.

Egyetlen alkalommal – Szabó Lajos írásainak a Kunszt-féle koncepció szerinti kiadásában történt részvétele miatt – élete vége felé másfél évig valóban megszakadt a barátságunk. Az ominózus esetben – a kitűnő Erhardt Miklós interneten közzétett véleményével ellentétben – nem neki volt igaza. Ám Attila volt annyira nagyvonalú, hogy – anyám súlyos állapotáról értesülve – 2001 májusában egyszercsak újra megjelent az Astoriában. Így két hónappal agyvérzése előtt minden ceremónia nélkül kibékültünk – és ezért most is külön hálás vagyok neki.

A jó helyen és időben, szeretetből felhúzott fal nem elzár, hanem teret teremt. Amint a logosz ellenállásává avatott daimón nem pusztulást hoz, hanem azt a laocsei centrális, csordultig telített űrt aktualizálja, amelyik a szellem és az egész valóság kerekét forgatja. Kotányi Attila egész életében azért küzdött önmagával, hogy ezt a – Tábor Béla és egy mai vezető magyar részecskefizikus közös kifejezésével – „pozitív aszimmetriát” realizálja. Ez okból kell továbbadnunk személye és szellemisége örökségét.

Tábor Ádám